

HADİSLERDE RİVAYET YAPILARI*

R. Marston SPEIGHT**
Çeviren: Aşır ÖRENÇ***

Öz

Hadislerin rivayet yapılarını inceleyen çalışmada R. Marston SPEIGHT, kendi tasnif sistemi içerisinde iki, üç ve dört parçalı rivayet sistemlerini örnek hadisler bağlamında tahlil etmektedir. Her bir tasnif içerisinde yer verdiği hadislerin neticesinde önemli bilgiler aktaran yazar, hadisin olağanüstü gerçekliğinin anlaşılması, içeriğinin derinden takdir edilmesi ve tutarlı yapısal çizgisinin anlaşılması için hadis literatüründeki rivayet yapılarının titizlikle ele alınması gerektiğini belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rivayet, Râvî, Retorik.

NARRATIVE STRUCTURES IN THE HADITH

Abstract

R. Marston Speight examines the narrative structures of Hadith by using two-part, three-part and four-part narrative systems within his classification system by giving Hadith examples. The author gives important information by giving Hadith in each classification system and also he states that to understand the remarkable nature, to appreciate the content and to understand the consistent structural line of Hadith, the narrative structures should be examined rigorously.

Key Words: Hadith, Narrative, Narrator, Rhetoric.

* Çevirinin orijinali için bkz: R. Marston Speight, "Narrative Structures in the Hadith", *Journal of Near Eastern Studies*, cilt. 59, No. 4 (Oct., 2000), s. 265-271.

** R. Marston Speight, Hartford Ruhban Okulu'nda görev yapmış olup, dinler tarihi alanında uzmandır. Başlıca ilgi alanı Hadis literatüründeki sözlü anlatımların doğasının incelenmesidir. Doktora Çalışması ve birçok dergide yayımlanan makalelerinde Hadislerin çeşitli yönlerini incelemiştir. Son olarak Hadis literatürünün retorik analizi üzerinde çalışmaktayken 19 Ocak 2011 tarihinde 86 yaşında ölmüştür. Bkz: <http://journal.oraltradition.org/authors/show/294> (Çev.)

*** Yrd. Doç. Dr. SDÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

I. Giriş

Hadisin edebi özellikleri; metnlerinin kısalığı, görünürdeki monoton stili, kelimelerin yetersizliği ve gösterişsiz yapısından dolayı âlimler tarafından genellikle göz ardı edilmektedir. Hadis biliminin retorik çalışma geleneği erken İslami dönemde¹ geliştirilmesine rağmen, çok az modern araştırmacı hadisin biçimsel karakteristiklerinin eksiksiz incelenmesini tavsiye etmiştir². Tübingen Üniversitesi'ndeki E. Stetter' in çalışması³ gibi bir tez çalışmam⁴ bu soruyla ilgilenmektedir. Yüzlerce hadis metninin okunmasına, İncil'e benzer yapıdaki eleştiri, sözlü gelenek, Talmud çalışmaları ve Helenistik retoriğe dair disiplinlerden elde edilen düşüncelere dayanan bu çalışma, materyallerde bulunan bazı rivâyet yapılarının biçimlerini tanımlamaktadır. Tüm hadisler olayları ve Hz. Peygamber ile ilk Müslümanlar'ın içinde yer aldığı konuşmaları naklettikleri için bir anlamda anlatılardır. Bununla beraber metinlerin büyük bir kısmı ayrıntılı bir tanıtım içeren veya içermeyen sade açıklamalar, bildirimler, emirler, yasaklar ve yargılar içermektedir. Bu biçimler, kullanılan retorik çeşidine bağlı olarak farklı karmaşıklık derecelerine sahiptir ve bu karmaşıklık konuşmadaki biçime bağlı olarak zirveye ulaşmaktadır. Bunlar karşılıklı sözel değişimleri içeren herhangi bir kehanetin aktarım sürecindeki dramatik aksiyonları içeren metinlerden farklıdır. Bu çalışmada ikincisi kısım rivayet yapılarının tanımına yer vermiyorum.

II. Rivayet Çeşitleri İki Parçalı Rivayet

En basit rivayet biçimi olan bu kısım, ayrıntılı, tanıtımlı veya tanıtımsız iki parçadan oluşur. Bu biçimde, râvî bir kimsenin yaptığı veya söylediği bir şeyi aktarır, sonra daha az olmakla birlikte kendisinin veya bir başkasının bu davranışa veya konuşmaya tepkisini iletir. Bu biçime “etki ve tepki” adı verilebilir. İçeriğin ve retorik çeşidi etki ve tepki rivayetlerinde ele alınabilir. Bu türde en sık karşılaşılan örnekler aşağıdakilerdir:

¹ Hadis yorumları için bakınız: Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Kitâbu Te'vîli Muhtelifi'l-Hadîs*, Kahire, 1326/1966; Muhammed eş-Şerif er-Râzî, *El-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, Kahire 1967.

² Örneğin Régis Blachère, *Histoire de la littérature arabe des origines à la fin du XVe siècle de J.-C.* (Paris, 1952-66), cilt. 3, s. 796-99; a. mlf, “Regards sur la littérature narrative en arabe au Ier siècle de l'hégire (VIIe siècle J.-C.)” *Semitica* 6 (1956): 75-86; James Robson, “The Form of Muslim Tradition” *Transactions of the Glasgow University Oriental Society* 16 (1955-56): 38-50→ Mohammad Fadel, “Ibn Hajar's Hady al-Sari: A Medieval Interpretation of the Structure of *al-Bukhârî's al-Jami' al-Sahih*: Introduction and Translation” *JNES* 54 (1995): 161-97.

³ “Topoi und Schemata im Hadith” (Doktora Tezi, University of Tübingen, 1965)

⁴ “The *Musnad* of al-Tayalisi: A Study of Islamic Hadith as Oral Literature” (Doktora Tezi), Hartford Seminary Foundation, 1970).

1. Tepki bir davranıştaki hatayı düzeltir. Örneğin Abdullah b. Ömer (ra)⁵den rivayetle: (Etki) Hz.⁶ Peygamber (O'na selâm olsun) bir adamın kardeşini “*O kadar alçakgönüllüsün ki bu sana zarar verecek*” diyerek alçakgönüllü olmakla kınadığını görünce, (Tepki) Allah'ın Elçisi (O'na selâm olsun) “*Onu rahat bırak, alçakgönüllülük imandandır*” demiştir.⁷

2. Tepki, bir etkinin övülmesi, onaylanması veya haklı çıkarılmasını açığa çıkarabilir. Örneğin, yine Abdullah b. Ömer (ra)'den rivayetle: (Etki) Hz. Ömer siyah taşı (haceru'l-esved) öper ve der ki (Tepki) “*Biliyorum ki sen bir taşsın. Ne bir zarar ne de bir faydan dokunur. Allah Resulü (O'na selâm olsun) seni öpmeseydi ben de seni öpmezdim.*”⁸ Bu durumda, etki ve tepki aynı kişi tarafından gösterilmiştir.

3. Enes b. Malik (ra)'ten aktarıldığı gibi tepki bir şikâyete veya teklife cevap sağlayabilir: (Etki) Ensardan birisi Hz. Peygamber'e (O'na selâm olsun) “*Ey Allah'ın Elçisi, herkese devlet işlerinden pay verdin ancak bana bir şey vermedin*” deyince, (Tepki) Hz. Peygamber, “*Benden sonra bencillikler göreceksiniz, ancak Havz-ı Kevser'in başında benimle buluşuncaya kadar sabredin*”⁹ demiştir.¹⁰

4. Tepki bazen bir gözlemden oluşabilir. Ancak gözlem genellikle Hz. Peygamber'e (O'na selâm olsun) ait olduğu için kesin bir hüküm, Peygamber görüşü veya İlahi bir vahiy olabilir: Cabir b. Abdullah (ra)'tan rivayetle: (Etki) Hz. Peygamber (O'na selâm olsun) ile birlikte namazdayken (hutbe esnası) Suriye tarafından yiyecek taşıyan bir kervan geldi. Bunun üzerine birçoğu Hz. Peygamber'i yalnız bırakarak kervana yöneldi ve 12 kişi Hz. Peygamber (O'na selâm olsun) ile kaldı. Daha sonra şu ayet nazil oldu, “*Bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona gittiler ve seni ayakta bıraktılar. De ki: Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten de hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.*”¹¹

⁵ Orijinal metinde yer almayan (ra) hitabı tarafımızdan eklenmiştir. (Çev.)

⁶ Orijinal metinde yer almayan (Hz.) hitabı tarafımızdan eklenmiştir. (Çev.)

⁷ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, 3 cilt, (Kahire, n.d.), Âdâb 77.

⁸ Muslim b. Haccâc, *Sahih-i Müslim*, 5 cilt, ed. Muhammed Fuad Abdülbâki (Kahire, 1955), Hac 41.

⁹ Eskatolojik gerçeklik (Eschatological reality). **Eskatoloji** (**Yunanca** *έσχατος* yani “son” sözcüğünden) **teoloji** (dinbilim) ve **felsefenin** bir bölümüdür. Dünyanın sonu, insanlığın nihai kaderi veya dünya tarihini sonuçlandıran olayları inceleyen teoloji dalıdır. Geniş bilgi için bkz: <http://www.turkcebilgi.com/eskatoloji/ansiklopedi> (Çevirmenin dipnotu)

¹⁰ Süleyman b. Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, (Yeni Baskı, Beyrut, 1982), no. 1969.

¹¹ Kur'an, 62:11; Buhârî, *Sahih*, Buyû' 7.

5. İki parçalı rivayetlerin en yaygın etki ve tepki biçimiyle “soru-cevap” şeklinde olanlarıdır. Soruların çoğu Hz. Peygamber’ e, bir kısmı da Sahabeye yöneltilmiştir. Bazen Hz. Peygamber soru sorar, sorulan kişi de soruyu cevaplayamaz ve Hz. Peygamber cevabı verirdi. Soru ve cevap tipi örneklerinin çoğunda ticarete ilişkin kısa durumları aktaran tanıtımlar mevcuttur. Şayet durumsal koşullar soru ve cevabın anlamı için önemli değilse bunların râvinin klişe sözü olduğu düşünülebilir. Sık sık ve genellikle soru-cevap değişiminin, Hz. Peygamber tarafından bildirilen hükümlerin aydınlatılması amacını güden edebi bir araç olduğu düşünülebilir.

a. Doğrudan aktarmaya cevap verilmiştir. Hakim b. Hizam (ra)’dan rivayetle: (Etki) Allah’ ın Elçisi’ne (Selam O’nun üzerine olsun) sordum, “Eğer bir adam bana gelip bende olmayan bir şeyi kendisine satmamı isterse, malı sonra alıp adama teslim etsem olur mu?” deyince, (Tepki) Hz. Peygamber, “*Sahip olmadığın şeyi satma*” buyurdu.¹²

b. Bazen cevap dolaylı alıntıda verilebilir. Asım b. Damra (ra) dedi ki, (Etki) Hz. Ali (r.a.)’ye Allah’ ın Elçisi’nin (Selam O’nun üzerine olsun) namazı hakkında sordum, (Tepki), Hz. Ali, O’nun zuhr’dan önce 4 rekat, sonra 2 rekat ve asr’dan önce de 4 rekat kıldığını söyledi.¹³

c. Hz. Peygamber, ya bir soru sorar ya da birine tepki gösterir ve sonrasında cevapları. Ebû Eyyub (ra)’dan rivayetle: (Etki) Hz. Peygamber (Selam O’nun üzerine olsun) O’ na demişti ki “*Ey Ebû Eyyub, sana Allah’ın ve O’nun Elçisi’nin (Selam O’nun üzerine olsun) hoşuna gidecek zekatı söyleyeyim mi?*” “Niçin olmasın, elbette” diye cevapladı. Bunun üzerine (Tepki) Hz. Peygamber buyurdu ki, “*Birbirine küsen insanları barıştırmak ve birbirinden ayrılan insanları bir araya getirmendir*”¹⁴.

d. İki parçalı rivayet bir dizi soru ve cevaplardan veya ayrıntılı sorulardan oluşabilir. Ebû Hureyre (r.a.) söyledi, (Etki) bir adam Allah’ın Elçisi’ne (Selam O’nun üzerine olsun) geldi ve dedi ki, “Ey Allah’ın Elçisi, en çok kim ilgimi hak ediyor?” (Tepki) “*Annen*”. Adam sordu, “Ondan sonra kim?”, “*Annen*”. Adam tekrar sordu “ondan sonra kim?”. “*Annendir*”. Adam “Ve sonra kim?” deyince, Hz. Peygamber, “*Baban*”, buyurdu.¹⁵

¹² Muhammed Abdurrahman el-Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi bi şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, 10 cilt, eds. Abdulvehhâb Abdullatif-Abdurrahman Muhammed Osman (Medine, 1383/1963-1387/1967), Buyû' 19.

¹³ Tayâlisî, *Müsned*, no. 128.

¹⁴ A.g.e., no. 598.

¹⁵ Buhârî, *Sahih*, Âdâb 2.

e. Doğrudan soruların kendisini oluşturmeyen ifadeler soru sormak için kullanılabilir. Hz. Ayşe (r.a.) ifade etti, (Etki) bazı insanlar geldi ve dediler ki “Ey Allah’ın Elçisi, Putperestlikten yeni çıkan insanlar var. Bunlar bize biraz et getirdiler, ancak hayvanları keserken Allah’ın ismini anıp anmadıklarını bilmiyoruz”. (Tepki), Hz. Peygamber (Selam O’nun üzerine olsun) “*Kendiniz Allah’ın ismini anınız ve yiyiniz*” buyurdu¹⁶.

Üç Parçalı Rivayet

Hadis literatürü yukarıda tanımlanan iki parçalı yapıdan biraz daha karmaşık olan üç parçalı yapılardan çok sayıda rivayet içermektedir. Bu yapı büyük oranda soru-cevap tipinin geliştirilmiş halidir. Öncelikle, birisinin ifadesi veya davranışı doğrudan ya da dolaylı aktarım olarak vekil veya öncü tarafından bildirilir. Bu Hz. Peygamber’in (Selam O’nun üzerine olsun) sözü veya davranışı, Sahabelerden birisinin yahut bir başkasının sözü veya davranışı olabilir. Sonra söze veyahut davranışa atıfta bulunan soru birisi tarafından veya ifadeyi aktaran kişi tarafından ve yahut da Sahabe tarafından sorulur. Son olarak da, Hz. Peygamber (Selam O’nun üzerine olsun) veya Sahabe cevabı söyler.

Örneğin, Abdullah b. Mes’ud (ra)’un bildirdiğine göre: (İfade) Allah’ın Elçisi Hz. Peygamber (Selam O’nun üzerine olsun) buyurdu ki, “*Kalbinde hardal tanesi kadar iman olan kişi Cehenneme girmeyecek. Ve yine kalbinde hardal tanesi kadar kibir olan hiç kimse Cennete girmeyecek.*” (Soru) Bir adam O’na sordu: “Ey Allah’ın Elçisi, elbisemi temiz tutmayı, saçlarımı yağlamayı, sandaletlerimin bağcıklarının iyi durumda olmasını seviyorum” -ve kırbacının kayışı ile biten diğer şeyleri de belirtti-. Ey Allah’ın Elçisi bu durum kibir alameti midir? Hz. Peygamber, “*Hayır, bu güzelliği gösterir. Gerçekte Allah güzeldir ve güzeli sever. Aksine kibir, saçma bir cahillikle hareket edende ve diğer insanları küçümseyende görülür*”¹⁷.

Daha önce tanımlanan tiplerde olduğu gibi açıklama, soru-cevap yapısı, ilk açıklamayı veya davranışı olaya bağlayan kısa bir durumsal örgü içerir. Bazen durum aşağıdaki gibi bir tepki olayıyla kusursuz şekilde bütünleşmiştir:

Hz. Aişe (r.a.)’den rivayetle: (İfade) Kureyş, bir şey çalan Mahzûmoğullarından¹⁸ bir kadının durumu hakkında endişeleniyordu. “Kim

¹⁶ A.g.e., Tevhid, 13.

¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22 cilt., ed. Ahmed Şakir (Kahire, 1949-1990), no. 3789.

¹⁸ Mahzum (Benî Mahzûm): Lüey b. Gâlib b. Kureyş soyundan olup Kureyş kabilesinin on kolundan birini oluşturur. Mekke’de ekonomik ve siyasî açıdan iyi bir konuma sahiptiler. VI. yüzyılda çok güçlenmişlerdi ve isimleri bazen Kureyş’in müteradifi gibi kabul ediliyordu. İslâmiyet’in gelişi esnasında bu özellikleri devam etmekteydi. Geniş bilgi için bkz: Mehmet Ali Kapar, “Mahzûm (Benî Mahzûm)”, *İslâm Ansiklopedisi*, XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 402. (Çev.)

Allah'ın Elçisi (Selam O'nun üzerine olsun) ile onun (kadın) adına konuşacak?" dediklerinde "Allah'ın Elçisi'nin sevgili dostu olan Üsâme b. Zeyd (ra) kadar kim cesur olabilir?" cevabını verdiler. (Soru) Böylelikle Üsâme (ra) konuştu. (Cevap) Allah'ın Elçisi (Selam O'nun üzerine olsun), "*İlahi hükmün bozulması durumunda verilecek yasal cezanın kaldırılması için aracılık mı ediyorsun?*" diyerek ayağa kalktı ve insanları göstererek "*Doğrusu, sizden öncekilerin helak olmasının sebebi, kendi soylularından birinin hırsızlık yaptığında gitmesine izin vermeleri, kendilerinden konum olarak aşağı durumda olanlardan biri hırsızlık yaptığında ise onu cezalandırmalarıdır. Allah'a yemin ederim ki, hırsızlık yapan kızım Fâtıma (r.a.) da olsaydı onun elini keserdim*"¹⁹ buyurdu.

Diğer bazı olaylarda, durumlar basmakalıptır ve anekdotla ilgisi yoktur. Örneğin Ebû Esved ed-Düelî (ra)'nin bildirdiğine göre: (İfade) Ömer b. Hattâb (ra) ile otururken dedi ki "Allah'ın Elçisi (Selam O'nun üzerine olsun) buyurdu ki, "*Kimse yoktur ki iyi olduğuna dair üç kişinin şahitliği olmadan cennette yer bulabilsin*". (Soru) Bunun üzerine ben de dedim ki, "Ey Allah'ın Elçisi, peki iki tanık durumunda?" (Cevap) Hz. Peygamber buyurdu ki, "*İki kişi de*". Ve kimse Allah'ın Elçisi'ne (Selam O'nun üzerine olsun) tek tanık hakkında sormadı.²⁰"

Bazı durumlarda bu tip rivayetlerin çeşitleri meydana gelebilir. İlk durumdan sonra gelen soru ve cevapların genişletilmesi halinde²¹ bir ve ikinci parçaların yer değiştirmesiyle soru-cevap, ifade halini alır²². Bu durumda ikinci parça açılış ifadesi veya durumun sorgulamasız tepkisi olur,²³ ve ana aktarıcı tarafından yorumlanır²⁴. Fakat her ne şekilde olursa olsun, rivayetin temel üç parçalı yapısı kalmaktadır.

Dört Parçalı Rivayet

İki ve üç parçalı yapılara ilave olarak dört parçalı rivayetleri de görmekteyiz: (1) Sonraki gelecek olan bildiriye hazırlayan ilk olay veya ifade, (2) bir olayın veya ifadenin aydınlatılması, (3) bir tepki (4) ve tepkiye bir emir, uyarı, soru, davranış veya bunların birleşiminden oluşan bir cevap. Bu dört parçalı rivayet durumları genellikle kalıplaşmıştır. Örneğin, genellikle Hz. Peygamber bir şehre gider, bir camiye girer, bir camide konuk edilir, yolculuktadır veya birisi O'na gelir. Diğer çeşit rivayetlerde olduğu gibi, bazı dört-parçalı rivayetler olayların ayrıntısını vermezler. Dört-parçalı rivayetlere birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

¹⁹ Müslim, *Sahih*, Hudûd 2.

²⁰ Tayâlisî, *Müsned*, no. 22.

²¹ Buhârî, *Sahih*, Âdâb 33.

²² A.g.e., *Ahbâru'l-âhâd*, 1.

²³ Tirmizî, *Câmi'*, Birr 12.

²⁴ Tayâlisî, *Müsned*, no. 1411.

Hız. Ali'den (r.a.) rivayetle: [A] Allah'ın Elçisi (Selam O'nun üzerine olsun)'ne ipekten elbise sunuldu, [B] fakat O, bunu bana gönderdi. [C] Ben de elbiseyi giydim. Hız. Peygamber, bana dedi ki, "*Kendim için sevmediğim bir şeyi senin için de istemem*". [D] Ben de ipeği parçalara ayırdım ve kadınlara başörtüsü olarak kullanmaları için verdim²⁵.

Cabir(ra)'den rivayetle: [A] Biri Muhacir biri de Ensar'dan olmak üzere iki genç adam kavga ediyorlardı. Muhacir kendi arkadaşları olan Muhacirleri, Ensar da kendi arkadaşları olan Ensar'ı çağırıyordu. [B] Daha sonra Allah'ın Elçisi (Selam O'nun üzerine olsun) bu kişilere yaklaştı ve "*Bu cahiliye devrinden kalma davranışlar da nedir?*" buyurdu. [C] Onlar da "Hayır, Allah'ın Elçisi, yalnızca iki genç adam kavga ediyorlardı ve biri diğerinin sırtına vurdu" dedi. [D] Sonra Hız. Peygamber buyurdu ki, "*Öyleyse bu o kadar kötü bir şey değil, fakat bir adam kardeşine yanlış yapsa da haksızlığa uğrasa da ona yardım etmelidir. Yanlış yapıyorsa bunu yapmasını engellemelidir. Haksızlığa uğradıysa da onun için adaletin gelmesini sağlamakta yardım etmelidir.*"²⁶

Bir sonraki örnekte B ve C parçaları iki kez kullanılmıştır.

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayetle: [A] Bazı insanlar sordular, "Ey Allah'ın Elçisi, insanların en hayırlısı kimdir?" [B] Hız. Peygamber buyurdu ki "*Aranızda Allah'tan en çok korkandır.*" [C] Dediler ki, "Biz bunu sormadık". [BB] Buyurdu ki, "*Öyleyse, Hız. Yusuf, Allah'ın Peygamberi ve Allah'ın Peygamberi'nin oğlu, O Peygamber ki Allah dostu idi*". [CC] "Sorduğumuz bu da değildi" dediler. [D] Hız. Peygamber, "*Arap kabilelerini mi soruyorsunuz? Cahiliye döneminde en iyi olanlar kabul ettiklerinde İslam döneminde de en iyi olacaktır*"²⁷ buyurdu.

Enes b. Malik (r.a.)'den rivayetle: Hız. Peygamber (Selam O'nun üzerine olsun) ile camiden çıkarken kapıda bir adamla karşılaştık. Dedi ki, "Ey Allah'ın Elçisi, vakit ne zaman?" [B] Hız. Peygamber (Selam O'nun üzerine olsun), "*O vakte nasıl hazırlandın?*" buyurdu. [C] Adam üzgün göründü ve dedi ki "Ey Allah'ın Elçisi, o güne oruç, namaz ve sadaka ile fazla hazırlanamadım, fakat Allah'ı ve O'nun Elçisi'ni seviyorum." [D] Bunun üzerine Hız. Peygamber, "Sevdiğinle beraber olacaksın" buyurdu²⁸.

Dört parçalı rivayetlerin çoğu, Hız. Peygamber'in anekdot olarak aktardığı örneklerde görülmektedir. Bu durumda, rivayetin tamamının Hız. Peygamber

²⁵ A.g.e., no. 119.

²⁶ Müslim, *Sahih*, Birr ve's-sıla 16.

²⁷ A.g.e., Fedâil 44.

²⁸ Buhârî, *Sahih*, Ahkâm 10.

tarafından aktarılan, sadece çerçevesinin rivayet olduğu buyruk veya emir olarak değil de tamamının Peygamberî hükümler olduğu düşünülmelidir.

Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayetle: Allah’ın Elçisi (Selam O’nun üzerine olsun) buyurduki, [A] “*Bir adam diğerinden bir toprak parçası satın aldı. Satın alan adam toprakta bir kavanoz altın buldu ve satıcıya dedi ki, “Altınını geri al, ben senden altını değil sadece araziyi satın aldım. [B] Fakat satıcı dedi ki, “Sana toprakla birlikte içinde ne varsa sattım.” [C] Daha sonra ikisi birisine hakemlik için gittiler. Hakem bunlara “Hiç çocuğunuz var mı?” diye sordu. Onlardan biri “Benim bir erkek çocuğum var”, diğeri ise, “Benim bir kız çocuğum var” diye cevap verdi. [D] Sonra hakem dedi ki, “Kız ile oğlanı evlendirin ve paranın bir kısmını kendinize harcayın bir kısmını da sadaka olarak onlara verin.”*”²⁹

Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayetle: Allah’ın Elçisi (Selam O’nun üzerine olsun) buyurdu ki, “*Bir defasında Hz. Âdem ile Hz. Musa birbirleriyle tartışıyorlardı. [A] Hz. Musa’nın, “Sen insanoğlunu hüzne sürükleyen ve cennetten ayrılmasına sebep olan Hz. Âdem misin?” demesi üzerine [B] Hz. Âdem, “Sen Allah’ın her şeyin bilgisini verdiği ve O’nun mesajını taşıması için seçtiği kişi misin?” buyurdu. [C] Hz. Musa “Evet” deyince, Hz. Âdem, “Ben doğmadan önce benim hakkımda verilen karar için beni mi suçluyorsun?”*”³⁰ buyurdu.

Hadis rivayetlerindeki dramatik aksiyon ve karşılıklı konuşmalar Peygamberî bildirinin iletiminde daima gerekli görülmebilir. Bu, dramatik aksiyonu göz ardı eden değişik okumaları olabilen üç veya dört parçalı anekdotlarda görülebilir³¹. Rivayet yapısının hadisin ilk iletimine ait olup olmamasını belirlemek imkânsızdır. İletilerin kısaltılması ya da arttırılması ilk ilericiler tarafından icra edilmiştir. Fakat nerede metinlerin daha uzun dramatik versiyonu kabul görmüşse, genellikle dramatik etkileşimin ayrıntısının Peygamberî iletinin retorik gücünü arttırmak için hizmet ettiği kabul edilir.

Kıssa

Rivayet formundaki bazı metinler daha önce betimlenen yapılardan yoksun veya bunlardan bazılarının birleşiminden uyarlanmış haldedir. Bu metinler bileşik veya süre-giden rivayetler şeklinde ifade edilebilir. Onlar kussâs (kıssa/hikâye anlatanlar) tarafından dinleyicilerini eğlendirmek veya morallerini yükseltmek amacıyla kullanılan muhtemel rivayet yapılarıdır. Ayrıca bunlar hutbelerde dini öğüt/vaaz olarak da kullanılmıştır. Bu rivayetler kısa biçimlere nazaran daha çok tanımlayıcı malzeme içerip, iyi biçimlendirilmiş rivayetler

²⁹ Muslim, *Sahih*, Akdiye 11.

³⁰ A.g.e., Kader, 2.

³¹ Muslim, *Sahih*, Fedâil 40 ve Mesâcid 53’deki bazı varyantlar.

kadar can alıcı bir ileti oluşturmayan karşılıklı konuşmaların uzun serisini içerirler. Bu süre-giden biçimler için hadis derlemelerinde kullanılan kıssa ifadesini kullanıyorum. Derleyicilerin materyallerinin başlıklarında kullandıkları gibi veya ileticilerin ilettiklerinin tanımlanmasında kullandıkları gibi, daha önce süre-giden yapıdan farklı biçimde tanımladığım dört-parçalı rivayet yapılarını kıssa olarak tanımlamışlardır. Muhammed ez-Zîr tarafından 1978'de Mısır'da yayımlanan bir monografi³², hadisteki kıssanın doğasını ayrıntılı olarak incelemektedir. Yazar, süre-giden rivayet ile daha kısa ve daha basit yapıdaki biçimler arasında ayırım yapmamaktadır. Ancak yazarın çalışması verimli araştırmalara yol açmaktadır. Örneğin rivayetlerin râvî ile olan ilişkilerine bağlı olarak sınıflandırılabilceğini göstermektedir. Ez-Zîr'in kitabı özellikle kıssada belirtilen çok çeşitli yapıların varlığını göstermektedir. Bu çalışma ikili, üçlü ve dörtlü yapıları tanımlamak için kullanılan etkin biçimsel bir yaklaşıma ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

III. Sonuç

Bir başka hadis rivayet tipi ise tarihî veya biyografik anıları içeren haberlerdir. Stefan Leder, bu biçimin tarihçilik değerine özellikle vurgu yaparak bazı örneklerini çalışmıştır³³. Kabul görmüş hadis derlemelerindeki tarihsel veya biyografik anıların bu çalışmada belirtilen biçimsel şemalara uyduğu görülmektedir.

İkili, üçlü ve dört parçalı rivayet yapılarının incelendiği bu çalışma, hadisin olağanüstü gerçekliğinin anlaşılmasına ve yaşayan içeriğinin daha derin takdir edilmesine, hadis nakilcilerinin Peygamberî modelin hatırasını açık ve tutarlı yapısal çizgisi içerisinde nasıl tanıttıklarını göstermede yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

AHMED B. HANBEL, *Müsned*, 22 cilt., ed. Ahmed Şakir (Kahire, 1949-1990).

BLACHÈRE, Régis, "Regards sur la littérature narrative en arabe au Ier siècle de l'hégire (VIIe siècle J.-C.)" *Semitica* 6 (1956): 75-86.

-----, *Histoire de la littérature arabe des origines à la fin du XVe siècle de J.-C.* (Paris, 1952-66), cilt. 3, s. 796-99.

EBU MUHAMMED Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Kitâbu Te'vîli Muhtelifi'l-Hadîs*, Kahire, 1326/1966.

³² Muhammed b. Hasan ez-Zîr, *el-Kısas fî hadîsi'n-nebevî*, (Kahire, 1398/1978).

³³ "The Literary Use of the Khabar: A Basic Form of Historical Writing", Averil Cameron-Lawrance I. Conrad, (eds.), *Problems in the Literary Source Material*, vol. 1 of *The Byzantine and Early Islamic Near East*'in 1. Cildinde, (Princeton, 1992), s. 277-315.

KAPAR, Mehmet Ali, “Mahzûm (Benî Mahzûm)”, *İslâm Ansiklopedisi*, XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.402.

LEDER, Stefan, “The Literary Use of the Khabar: A Basic Form of Historical Writing”, Averil Cameron-Lawrance I. Conrad, (eds.), *Problems in the Literary Source Material*, vol. 1 of *The Byzantine and Early Islamic Near East*’in 1. Cildinde, (Princeton, 1992).

FADEL, Mohammad. “Ibn Hajar's Hady al-Sari: A Medieval Interpretation of the Structure of *al-Bukhârî's al-Jami' al-Sahih*: Introduction and Translation” *JNES* 54 (1995): 161-97.

el-MÜBÂREKFÛRÎ, Muhammed Abdurrahman. *Tuhfetu'l-ahvezî bi şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, 10 cilt, eds: Abdulvehhâb Abdullatif-Abdurrahman Muhammed Osman (Medine, 1383/1963-1387/1967).

ez-ZÎR, Muhammed b. Hasan. *el-Kısas fî hadîsi'n-nebevî*, (Kahire, 1398/1978).

el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail. *Sahihu'l-Buhârî*, 3 cilt, (Kahire, n.d.).

er-RÂZÎ, Muhammed eş-Şerif. *El-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, Kahire 1967.

MUSLİM B. HACCÂC, *Sahih-i Müslim*, 5 cilt, ed. Muhammed Fuad Abdülbâki (Kahire, 1955).

ROBSON, James. “The Form of Muslim Tradition” *Transactions of the Glasgow University Oriental Society* 16 (1955-56): 38-50.

SPEIGHT, R. Marston, “Narrative Structures in the Hadîth”, *Journal of Near Eastern Studies*, cilt. 59, No. 4 (Oct., 2000), s. 265-271.

SPEIGHT, R. Marston, “The *Musnad* of al-Tayalisi: A Study of Islamic Hadith as Oral Literature” (Doktora Tezi, Hartford Seminary Foundation, 1970).

STETTE, E., “Topoi und Schemata im Hadith” (Doktora Tezi, University of Tübingen, 1965).

et-TAYÂLİSÎ, Süleyman b. Dâvûd *el-Müsned*, (Yeni Baskı, Beyrut, 1982), no. 1969.